

УДК 330.331.42

ЛЮБОХИНЕЦЬ Л. С.,
СТОЛЯР Б. М.

Хмельницький національний університет

СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА І СТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглядаються особливості національної структурної політики та структурної перебудови економіки України в контексті забезпечення її конкурентоспроможності. Досліджуються проблеми трансформаційної динаміки національної економіки за умов посилення глобалізаційних викликів. Аналізується структурна політика держави як механізм забезпечення конкурентних переваг та зростаючих трендів економічного розвитку країни.

Ключові слова: структурна політика, структурна перебудова, трансформація національної економіки, структурні зміни, тренди економічної динаміки.

LIUBOKHYNETS L.,
STOLYAR B.

Khmelnitskyi National University

STRUCTURAL POLICY AND STRUCTURAL RECONSTRUCTION OF THE NATIONAL ECONOMY

In the article the peculiarities of the national structural policy and structural reconstruction of the Ukrainian economy in the context of ensuring its competitiveness are considered. The problems of the transformational dynamics of the national economy under the conditions of strengthening globalization challenges are researched. The structural policy of the state is analyzed as a mechanism for ensuring competitive advantages and growing trends of economic development of the country. The study of structural changes of the national economy is an important process as any transformations aimed at ensuring the implementation of scientific and technological progress, the optimal use of resource potential, accelerated development of innovative technologies, influence on the process of development of an economic object and determine the trend of its further functioning, act as the basis for achieving a new quality of economic growth on the basis of an innovative model of development that provides the development of information and communication environment, scientific knowledge, the introduction of new technologies, the growth of well-being, raising the level and quality of life of the population. In Ukraine, the structure of the economy with significant sectoral imbalances and significant dependence on external factors has formed; herewith the dynamics of the structure of the national economy does not correspond to the general laws of structural changes that have taken place in the developed world at the present stage. The main direction of the structural policy of the state is to ensure the competitive advantages of the country's economy by increasing the competitiveness of domestic producers, correcting accumulated structural deformations, restructuring the unprofitable sector of the economy. To exit the economy of Ukraine from a deep structural crisis, it is necessary to determine the program of structural adjustment, to identify the priority research-intensive industries and to implement a set of measures for their dynamic development.

Key words: structural policy, structural reconstruction, transformation of the national economy, structural changes, trends of economic dynamics

Постановка проблеми. Формування ефективної економічної структури є пріоритетною проблемою, що потребує першочергового вирішення в контексті стратегічних завдань макроекономічного та регіонального розвитку країни. Успішний економічний розвиток держави залежить від характеру, напрямів і темпів структурних зрушень в економіці та їхнього пристосування до вимог ринку. Державне регулювання структурних трансформацій спрямовується на формування й підтримку раціональної структури економіки та здійснюється за допомогою структурної політики держави. Раціональна структура економіки включає систему гнучкого виробництва, його грошово-фінансове, кадрове, науково-технологічне обслуговування, відповідно до якого сформовано певну кооперацію з метою виготовлення кінцевої продукції в такій кількості й такій якості, що відповідає попиту та ринкам збуту.

Як показує досвід розвинутих країн, формування раціональної структури економіки, як резерву економічного зростання, є можливим в умовах державного регулювання соціально-економічних процесів, що є змістом структурної політики. При цьому структурна політика спрямована на досягнення сталого економічного зростання шляхом структурної перебудови національного виробництва, підвищення його продуктивності та конкурентоспроможності. Характерними її ознаками є використання інших видів економічної політики у якості інструментів для досягнення своїх цілей. Структурна політика також є циклічною і потребує постійного коригування, оскільки наявні структурні зрушення змінюють економічне середовище та умови господарювання.

Дослідження структурних змін національної економіки є важливим процесом, оскільки будь-які трансформації, зорієнтовані на забезпечення впровадження досягнень науково-технічного прогресу, оптимальне використання ресурсного потенціалу, прискорений розвиток інноваційних технологій, впливають на процес розвитку економічного об'єкта і визначають тренд його подальшого функціонування, виступають базисом досягнення нової якості економічного зростання на засадах інноваційної моделі

розвитку, що забезпечує розвиток інформаційно-комунікативного середовища, наукових знань, запровадження нових технологій, зростання добробуту, підвищення рівня і якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням структурної перебудови та визначенням напрямків структурної політики держави займаються вітчизняні учені, серед яких О. Аптекар, С. Біла, Л. Вардомський, А. Васіна, В. Волинець, В. Гейць, С. Єрохін, М. Кобзистий, О. Красильников, О. Лебедева, А. Мельник, Г. Михальченко, А. Никифоров, О. Радченко, В. Рябошлик, В. Сіденко, Л. Шинкарук, С. Чистов, А. Феоктістов, а також західні дослідники Л. Бальцеревич, Д. Белл, З. Бжезинський, В.-Б. Занг, П. Ньюмен, Дж. Сакс, Дж. Стігліц, Дж. Тойнбі та ін. В їхніх працях значна увага приділяється: пріоритетам державної структурної політики; визначенню особливостей формування економічної структури держави; дослідженню галузевої структури економіки країни. Проте, незважаючи на широку досліджуваність даної теми, непроста сьогодення ситуація показує, що упродовж тривалого періоду реформування вітчизняної економіки її галузева структура погіршувалася. Це зумовлює необхідність перегляду підходів до державного регулювання макроекономічних пропорцій у сфері виробництва та ефективного використання інструментів структурної політики з метою обґрунтування особливостей трансформаційних перетворень та пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Метою статті є аналіз структурної політики та структурних трансформацій за умов глобальних структурних змін і викликів для національної економіки та її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Трансформація економіки передбачає зміну структури та створення нових форм розвитку національного виробництва, перетворення на політичному, соціальному та інституціональному рівнях. Для ефективного функціонування національної економіки необхідна її раціональна структура, що є прерогативою держави й корпоративних систем, так як через недостатність визначення у дії ринкових механізмів в період кардинальних структурних трансформацій ринкове саморегулювання не здатне цілеспрямовано формувати раціональну структуру економіки країни. Структурні зрушення в економіці є категорією макроекономічною, але проявляються вони на усіх рівнях господарювання і можуть характеризуватися різними якісними і кількісними показниками, тому всі структурні зрушення в економіці взаємопов'язані і є складною системою зміни інституційних регуляторів, взаємопов'язаних пропорцій, які залежать від наявного технічного розвитку, соціальних механізмів виробництва, розподілу і обміну відповідно до суспільних потреб, наявних ресурсів та досягнутого рівня продуктивності праці. За теорією лауреата Нобелівської премії С. Кузнеця в економіці виділяють чотири види структурних зрушень:

- технологічні структурні зрушення, що визначають появу принципово нових класів технічних засобів, які стають основою нового господарського укладу;
- інституційні структурні зрушення, об'єктами яких є локальні системи економічних інституцій та інститутів, галузева та адміністративна структури;
- відтворювальні структурні зрушення, пов'язані зі зміною пропорцій секторів, сфер і сегментів національної економіки: державного і приватного секторів, сфер промислового та сільськогосподарського виробництва, виробництва і обігу;
- просторові структурні зрушення, що детермінують визначення та зміщення границь територіально-виробничих комплексів (кластерів), регіонів та економічних зон [1, с.21-22].

Таким чином, еволюція економічної структури виступає як багаторівнева система структурних зрушень, яка потребує визначення ефективних інструментів реалізації структурної політики, поєднання раціональних важелів державного регулювання і ринкових механізмів, стабілізаційних заходів і структурних реформ для підвищення потенціалу економічного зростання й подальшого розвитку України. Все це визначає необхідність формування цілісного макроекономічного аналізу динамічних змін й дослідження основних структурних трансформацій, їх динаміки, суперечностей та впливу на економічний розвиток у контексті формування ефективної структурної політики [1, с.3]. При цьому структурна політика має забезпечити такі умови для розвитку економіки (рис. 1), які б забезпечили збалансованість та пропорційність всіх чинників відтворювального процесу з метою підвищення ефективності та конкурентоздатності національного виробництва.

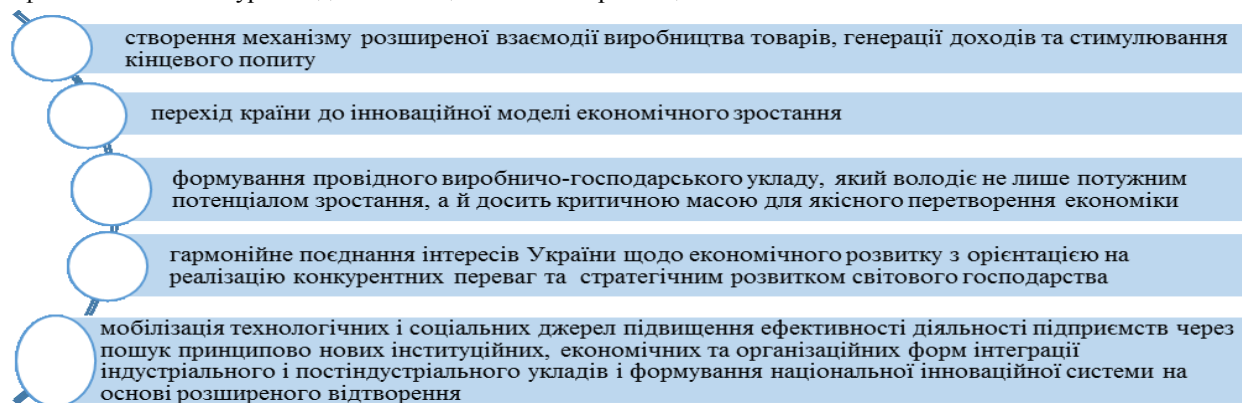

Рис. 1. Умови розвитку національної економіки визначені, структурною політикою держави (складено за [1, с.6])

Структура економіки будь-якої країни є унікальною і формується під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники формують потенціал економіки, а суб'єктивні – визначають рівень його використання і примноження, причому саме останні є визначальними, що підтверджує досвід країн з майже однаковими потенціальними можливостями, які досягнули різного рівня розвитку. Відмінною рисою структурних перетворень національної економіки є їх революційний характер, так як відбулися радикальні політичні та соціально-економічні трансформації, змінилися підходи до визначення стратегічних напрямів розвитку країни. Але, за рядом суб'єктивних та об'єктивних факторів та причин, замість прогресивних економічних та науково-технічних зрушень, зростання добробуту та рівня життя населення ми отримали кризові явища, спад виробництва, інфляційні процеси, девальвацію національної валюти, зниження інноваційної активності підприємств. Проте нові виклики розвитку світового господарства ставлять перед країною багато глобальних завдань, які потребують трансформаційних змін як в самій системі господарювання, так і в структурі національного виробництва. Одним із основних показників оцінки економічного розвитку держави та визначення рівня життя населення країни є ВВП на душу населення. Значний вплив на стан ВВП України має наукове та інноваційне відставання економіки від передових країн світу і переважання екстенсивного розвитку національного виробництва. Аналіз ВВП України показує що, в цілому у 2016 р. ВВП України порівняно з відповідним періодом 2015 р. зріс на 2,3 %, а з 2016 до 2017 цей показник збільшився на 2,5% і у 2017 р. номінальний ВВП склав 2982,9 млрд грн. Зберігаючи позитивну динаміку зростання національної економіки, Україна в I кварталі 2017 р. збільшила обсяг ВВП на 2,8%, до 591,0 млрд грн, у II кварталі 2017 р. – на 2,6%, до 664,7 млрд грн, за III квартал 2017 го – на 2,4%, до 833,1 млрд грн, в IV кварталі 2017 го – на 2,2%, в порівнянні з аналогічним періодом 2016 р., до 894,0 млрд грн (у фактичних цінах). У порівнянні з III кварталом 2017 р., з урахуванням сезонного фактора, ВВП підвищився на 0,5%. Отже, за підсумками 2017 р. номінальний ВВП України склав 2 982,9 млрд грн, а ВВП в розрахунку на одну людину – 70 210 грн [2].

Незважаючи на номінальне зростання ВВП в національній валюті, в іноземній валюті країна як і раніше далека від докризових параметрів економічного розвитку. Виходячи з середньорічного курсу НБУ 26,6 грн / дол. ВВП України за підсумками 2017 р. склав \$112,1 млрд, що в 1,64 рази нижче відповідного показника 2013 р., при цьому ВВП України в порівнянні з 2013-м скоротився з 183,4 млрд дол. до 112,1 млрд дол. у 2017 р. (рис. 2)

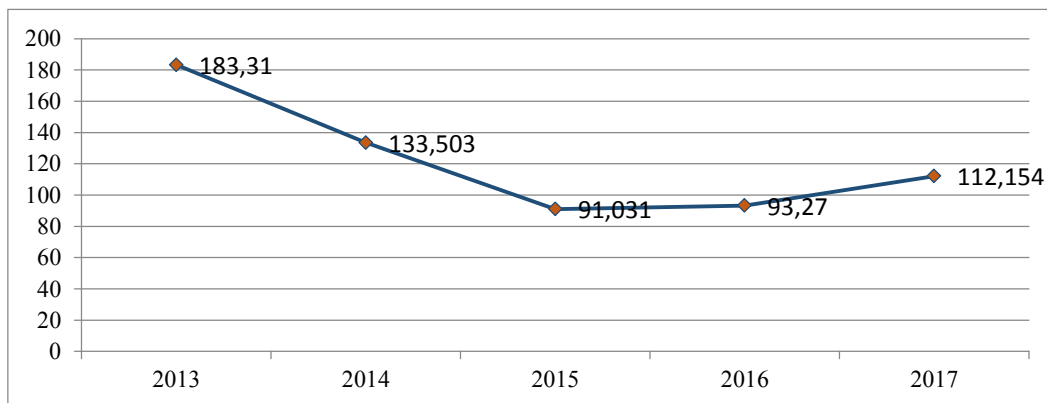

Рис. 2. Динаміка обсягу ВВП України у 2013–2017 рр. (\$ млрд) (складено за [2])

Величина валового внутрішнього продукту, розрахованого за паритетом купівельної спроможності (ВВП за ПКС) на душу населення, скоротилася з 4 075 дол. у 2013 році до 1 562 дол. у 2016-му. У 2017 році за рівнем ВВП на душу населення Україна посіла 133 місце з показником 2205 доларів США, пропустивши вперед такі країни, як Мікронезію, Судан, Гондурас та інших економічних "тигрів". Поруч з нами – Папуа-Нова Гвінея, де рівень ВВП на душу населення майже дорівнює нашому і складає 2094 доларів [3].

Рис. 3. Динаміка реального ВВП України [2]

Обсяг реального ВВП, як видно з рис. 3, за період 2014–2017 рр. змінився на -11,6%: -6,6% (2014 р.), -9,8 (2015-й), +2,4 (2016-й), +2,5% (2017 г.).

В Україні сформувалася структура економіки зі значними галузевими диспропорціями та суттєвою залежністю від зовнішніх факторів. При цьому динаміка структури національної економіки не відповідає загальним закономірностям структурних зрушень, які відбулися у розвинутих країнах світу на сучасному етапі. Як зазначається в науковій доповіді Інституту економіки та прогнозування НАН України «Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток», результатом структурних трансформацій економіки України є сформовані макроекономічні диспропорції:

- надмірна частка споживання і низький обсяг нагромадження, що в умовах національного ринку призвело до необхідності компенсувати надлишок внутрішнього попиту випереджаючим зростанням імпорту;

- відносно вузька спеціалізація зовнішньої торгівлі та висока частка низькотехнологічного експорту, що в умовах відкритості економіки країни сформувало високу залежність економічної динаміки та фінансового становища від кон'юнктури зовнішніх ринків;

- нарощування обсягів споживчого кредитування в умовах низького рівня інвестицій у модернізацію основних засобів призвело до використання кредитних ресурсів для стимулювання імпорту та іпотечного сегменту ринку;

- несприятливі умови для довгострокового інвестування обумовили переважаючу інвестиційну привабливість секторів із високою ліквідністю і швидким обігом та випереджаючі темпи розвитку секторів, які здійснюють експортну діяльність [1, с. 4].

Структурні диспропорції у сучасній українській економіці суттєво знижують ефективність господарського механізму, поглиблюють соціально-економічні суперечності, гальмують вихід на траєкторію сталого інноваційного розвитку. У зв'язку з цим завдання якісних стратегічних перетворень у сучасній Україні не можуть бути вирішені без реалізації стратегії структурних зрушень у загальнонаціональному масштабі з урахуванням специфіки регіонального розвитку. Також економіка України переживає наслідки структурних шоків, які виникли в результаті втрати частини території країни і відповідно економічного потенціалу. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, Україна, за час неоголошеної війни, втратила близько 20% економічного потенціалу. Оцінити масштаби прямих і опосередкованих втрат повною мірою можна буде лише з часом.

За 2014–2015 роки, унаслідок нестабільної політичної ситуації, обсяги виробництва промисловості скоротилися на 50%, відбувся відплив інвестиційного капіталу, спостерігалася нестійка експортна динаміка, скорочення обсягів будівництва, звуження внутрішнього ринку, погіршення ситуації на ринку праці і загальне падіння рівня доходів населення. У 2015р. у більшості регіонів відбулося подальше скорочення зовнішньоторгівельної активності. Крім цього, неоднозначною є ситуація у сфері зовнішньої торгівлі з країнами ЄС. Значною проблемою залишається зволікання з переходом на технічні стандарти ЄС, що призвело до змін у товарній структурі українського експорту на користь аграрної сировини та продовольчої продукції.

У 2016 році, вперше після депресивних 2012-2013 рр. та кризових 2014-2015 рр., економіка України продемонструвала позитивні показники економічного зростання. У першому, другому та третьому кварталах року приріст ВВП складав у постійних цінах відповідно 0,1 %, 1,4 % та 2,0 %, а загалом за період – 1,3 %. Нагадаємо, що востаннє (якщо не рахувати сумнівного четвертого кварталу 2013 р.) позитивний квартальний показник український ВВП демонстрував у другому кварталі 2012 р. [2].

Поступовий техніко-технологічний, інноваційний розвиток, посилений викликами глобалізації, зумовлює виникнення нових видів економічної діяльності, структурну трансформацію національного виробництва, зміну галузевої структури економіки, що виступає основою формування нових видів структур. Так, у 2016 році українська промисловість продемонструвала поступове відновлення позитивної динаміки. Хоча темпи приросту залишалися вельми низькими (промислове виробництво було лише на 2,1 % вищим, ніж у 2015р.), промисловість виявилася одним з визначальних рушіїв відновлення економічного зростання як такого. Внесок переробної промисловості був другим за значущістю після торгівлі й за величиною склав 28,4% сумарного приросту ВВП за 2016 р [2]. Виходячи з офіційних даних Держстату щодо структури зростання ВВП, слід виділити зростання ВВП в частині збільшення на 37% витрат на продукти, а також зростання на 8,4% кінцевих споживчих витрат приватних господарств при офіційній інфляції в 13,7%. Також варто звернути увагу на цілком реальне зменшення обсягу припливу прямих іноземних інвестицій в 2017 році до \$ 1,8 млрд, зниження індексу сільгоспвиробництва на 2,2%, мінімальне зростання вантажообігу і мінімальне зростання промислового виробництва на 0,4% [3].

Структурна політика має відповідати реальним обставинам і особливостям конкретного етапу розвитку економіки країни, не має суперечити розвитку вільної ринкової економіки, модернізації шляхом активізації приватної ініціативи, розвитку державно-приватного партнерства. Основним напрямом структурної політики держави є підвищення конкурентних переваг економіки країни через досягнення сприяння підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників товарів і послуг на внутрішньому і світовому ринках, забезпечення структурного маневру в бік підвищення частки галузей, що виробляють продукцію з високим ступенем переробки, і галузей сфери послуг, виправлення накопичених структурних

деформацій, тобто реструктуризація збиткового сектору економіки, вирішення проблем монопрофільних міст.

Процес формування структурної політики в межах стратегічного планування здійснюється поетапно в певній послідовності (рис. 4). Тобто на першому етапі відбувається визначення цілей стратегічного планування в межах структурних перетворень визначених викликами глобального розвитку національної та світової економік. Далі проводиться аналіз факторів та формування стратегічних альтернатив, обґрунтування вибору та встановлення пріоритетів, на основі яких приймається стратегія та визначаються шляхи і засоби її реалізації. Для ефективного впровадження вибраної стратегії необхідно розробити програмні заходи, сформувати системи управління та механізм реалізації програмних заходів, проводити моніторинг реалізації заходів і досягнутих результатів та розробляти процедуру коригування стратегії. Як наслідок проведеної роботи відбувається розробка плану конкретних дій для урядових структур і органів державного управління в рамках реалізації структурної політики держави.

Рис. 4. Етапи формування структурної політики

Отже, національна структурна політика має базуватися на довгостроковій стратегії структурних перетворень суспільного відтворення на основі оптимізації темпів зростання різних секторів економіки. Основним джерелом таких структурних трансформацій має стати внутрішнє економічне зростання на основі перерозподілу капіталу й робочих місць у види економічної діяльності з більшою доданою вартістю, високотехнологічні виробництва, розробку інноваційних технологій з використання результатів розвитку інтелектуального капіталу. При формуванні інноваційної політики необхідно спрямовувати діяльність на:

- відтворення технологічної бази галузей, продукція яких користується стабільним попитом на сформованих ринках;
- розвиток виробництв, що реалізують новітній технологічний прогрес;
- створення умов для виходу на внутрішній і зовнішній ринки з наукомісткою продукцією світового рівня;
- визначення державної підтримки інноваційної інфраструктури, створення передумов спрямування попиту на вітчизняні інновації, інформаційну підтримку промислового виробництва, зміцнення зв'язків науки з виробництвом.

В сучасних умовах основним джерелом фінансування інноваційної діяльності в Україні залишаються власні кошти підприємств. За даними Державної служби України у 2016 році частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, залишалась дуже незначною – 18,9% (збільшення з попереднім роком становило 1,54%), але загальна сума витрат на інновації зросла на 68,17% та становила 23229,5 млн грн. Пріоритетним напрямком інноваційних витрат залишається придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 85,36%, частка досліджень та розробок складає 10,58%, придбання інших зовнішніх знань – 0,28%, а інших витрат – 3,78%. Питома вага загального обсягу витрат на фінансування інноваційної діяльності у ВВП становила 0,97% (для порівняння у 2015 р. – 0,69%) [2].

Таким чином, перед Україною стоїть задача провести високотехнологічну модернізацію всіх галузей національної економіки, перейти до інноваційної моделі розвитку, продовжувати здійснення інституційних трансформацій, спрямованих на соціально-економічне зміцнення країни. При цьому успішне здійснення структурної перебудови національної економіки можливе за умови стабільної роботи підприємств, вільного руху інвестицій та переливу капіталу.

Для виходу економіки України з глибокої структурної кризи необхідно насамперед обґрунтувати програму структурної перебудови, виокремити пріоритетні наукомісткі галузі промисловості й здійснити комплекс заходів щодо їх динамічного розвитку, провести інтеграцію старих галузей (з погляду доцільності існуючих обсягів виробництва на застарілій технологічній основі), технічно переозброїти їх, закрити

нерентабельні підприємства та ін. Фактично, виникла потреба у формуванні нової парадигми структурних перетворень і відповідного розуміння природної сфери державної активності в такій структурній перебудові. Насамперед йдеться про цілі, об'єкти, механізми й інструменти державного регулювання структурних зрушень, визначення критеріїв їх ефективності з погляду соціальної спрямованості процесів суспільної трансформації. Зрушення у структурі економіки повинні розглядатися не тільки як результат економічного розвитку, але й як фактор постійного прогресу економіки, спрямований на підвищення ефективності національного виробництва.

Література

1. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / за ред. Л.В. Шинкарук. – Київ: НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2015. – 304 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Колтунович А. Тонушая Украина, или Какковы реальные потери ВВП в 2014–2017 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vybor.ua/article/economika/tonushchaya-ukraina-ili-kakovy-realnye-poteri-vvp-v-2014-2017-gg.html>
4. 2017 рік для України: економічне зростання чи плавання за течією? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facenews.ua/columns/2018/318780/>
5. Україна 2017-2018: нові реалії, старі проблеми (аналітичні оцінки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Pidsumky_ukr_eng.pdf
6. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України : аналітична доповідь / В. Сіденко та ін. – Київ : Заповіт, 2017. – 182 с.

References

1. Shynkaruk L.V. (2015) Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyi rozvytok [Structural transformations in the Ukrainian economy: dynamics, contradictions and influence on economic development]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukrainian).
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 15 July 2018).
3. Koltunovych A. Tonushchaya Ukraina ili kakovy realnye poteri VVP v 2014-2017 godach [Sinking Ukraine, or What are the real GDP losses in 2014-2017.] Available at: <http://vybor.ua/article/economika/tonushchaya-ukraina-ili-kakovy-realnye-poteri-vvp-v-2014-2017-gg.html> (accessed 17 July 2018).
4. 2017 rik dlya Ukrainy: ekonomichne zrostannya chy plavannya za techiy? [2017 for Ukraine: Economic Growth or Sailing?] Available at: <https://www.facenews.ua/columns/2018/318780/> (accessed 17 July 2018).
5. Ukraina 2017-2018: novi realii, stari problemy (analychni otsinky) [Ukraine 2017-2018: new realities, old problems (analytical assessments)] Available at: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Pidsumky_ukr_eng.pdf (accessed 18 July 2018).
6. Sidenko V. (2017) Strukturni transformatsii u svitovii ekonomitsi: vyklyky dlya Ukrainy [Structural Transformations in the World Economy: Challenges for Ukraine]. Kyiv: Zapovit (in Ukrainian).

Рецензія/Peer review : 05.05.2018

Надрукована/Printed : 06.06.2018

Рецензент: прорецензовано редакційною колегією